

Vojislav Stanimirović

Pojam "nevestnine" – prilog terminologiji bračnih davanja

Apstrakt: U ovom radu autor se osvrće na nezadovoljavajuće stanje u društvenim naukama kada je izučavanje bračnih davanja u pitanju. U pokušaju da prikaže moguću evoluciju bračnih davanja, bez namere da je prikaže kao jedino moguću i prihvatljivu za sve kulture, autor se vraća pojmu *cene za nevestu*. Definišući je sa aspekta pravne nauke, on je istovremeno odvaja od slučajeva koji su, ranije, uglavnom bili podvođeni pod ovaj pojam, imenujući taj izmenjeni vid bračnog davanja novim izrazom – *nevestnina* (nastojeći da i engleskom terminu *bridewealth* prida drugačije značenje). Povrh toga, autor uvodi i pojam *oproštajnog dara*. Ovakvo viđenje evolucije - bračnih davanja ilustruje primerom metamorfoze arabljanskog bračnog davanja – *mehra*.

Ključne reči: bračna davanja, nevestnina, *brideprice*, *bridewealth*, cena za devojku, miraz, oproštajni dar, mehr

1. Svaki noviji pokušaj da se u pitanja vezana za bračna davanja unese više reda, a većina takvih nastojanja potekla je od etnologa/antropologa, patio je od brojnih nedostataka pa je, s pravom, bivao ignorisan od strane pravnih istoričara. U skladu sa bliskošću izvora kojima su po vokaciji okrenuti, pravni istoričari su predano zabeležili sve vrste bračnih davanja prisutne u pojedinim pravima. Međutim, osim uopštavanja na nivou određenog prava, nije nam poznato da se ijedan od njih odvažio da se izdigne iznad jedne civilizacije ili, eventualno, jedne epohe i da pokuša da osenči mogući put evolucije bračnih davanja, dovoljno širok i elastičan, ali ipak i dovoljno precizan, da bi se u ponuđene kategorije mogla podvesti sva raznolikost bračnih davanja koju je iznedrio ljudski rod. Ovakav poduhvat svakako ne predstavlja povratak evolucionizmu, već vođen možda i normativističkom izbrušenošću pravničke terminologije, on je samo pokušaj da se ukaže na transformacije koje su tokom vremena doživela bračna davanja i potrebu da se sva ona podvedu u određene kategorije, ni preširoke, ali ni odveć preuske.

I najbolje očuvani, ako već ne i najstariji, zakonik čovečanstva, Hamurabijev zakonik iz XVII veka pre nove ere, upravo je najrečitiji primer promena koje su bračna davanja pretrpela tokom vremena. Naime, u Mesopotamiji su

ponikla sva najvažnija bračna davanja, i sva ona su našla svoje mesto i u Hamurabijevom zakoniku. Međutim, analizom njegovih odredaba može se zaključiti da sva ona nisu nastala u isto vreme i da su se vremenom menjala. Činjenica da se takav put može sagledati i kod drugih drevnih civilizacija može voditi zaključku da se s pravom može govoriti i o njihovoj evoluciji koja je često identična.

To svakako ne znači da negde na zemaljskoj kugli, usled različitih društvenih i istorijskih okolnosti, ovaj razvoj nije mogao teći i drugačije, ali, sa druge strane, to takođe ne znači da bi svakom uopštavanju *a priori* trebalo oduzeti svaku vrednost, lakonskim pozivom na arhaičnost pojma *evolucizam*.

I etnolozi/antropolozi su, poslednjih decenija, sa časnim izuzetkom Gudija (*Goody*), nastojali da ukažu na kompleksnost pojedinih bračnih davanja u izolovanim kulturama, razgrađujući i diskvalifikujući unapred svaki pokušaj uopštavanja. Umesto da se, na primer, prikaže tradicija *crne* Afrike vezana za sklapanje braka, insistiranje na razlikama između pojedinih njenih naroda i plemena, gotovo su obeshrabrili i obezvređili svako drugačije mišljenje. Povrh toga, brojne teorije, nastajale u etnologiji od XIX veka, koje su se ticale srodstva, braka, razmene i dara, nisu se u većoj meri oslanjale na pravo, tako da su bračna davanja rasvetljavana u većoj meri sa pojedinih aspekata srodstva, braka, razmene i dara, ali ponajmanje iz onog ugla koji u pravnoj nauci tvori granu koja se zove bračno imovinsko pravo. Insistiranje na specifičnostima i ukazivanje na kompleksnost bračnih davanja unutar pojedinačnih kultura, paradoksalno, doveli su do prekomernog pojednostavljenja pri njihovom uopštavanju i time samo produbili jaz između etnologije/antropologije i pravne istorije.

Ovaj rad je zapravo izraz nastojanja da se ukaže na mogućnost tešnje saradnje ovih dveju nauka, da se bračna davanja označe kao jedno od najplodnijih područja za procvat pravne etnologije/antropologije, tako što će etnološke/antropološke teorije imati sluha za pravnu logiku i argumentaciju, i što će, u isto vreme, krute pravničke definicije ponekad ustuknuti pred izuzecima koji ne moraju da potvrde pravilo.¹

Valja napomenuti i da je odlučan upliv feminističkih stavova u društvene nauke, pored hvale vrednog i neophodnog *ženskog* pogleda na svet, čime će ove nauke samo dobiti na objektivnosti, imao, nepokolebljiv u svojoj borbi za ravnopravnost polova, čini se, za svoju posledicu prekomerno i ponekad pogubno insistiranje na političkoj korektnosti, što će naročito doći do izražaja u antropologiji toliko zaokupljenoj rodnim odnosima.

¹ Približavajući se ovom području, iako ne baveći se direktno i isključivo bračnim davanjima, da je plodotvorna saradnja etnologije/antropologije i prava moguća, pokazali su, između ostalih, i Mos (*Mauss*), Godelije (*Godelier*) i Vezel (*Vesel*).

Tako je, na primer, inače izvanredno osmišljen termin – *bridewealth*, u anglosaksonskoj literaturi olako protračen da bi se njime zamenio stari, ali poslednjih decenija naprasno *nekorektni*, izraz *brideprice*. Naravno da do toga nije došlo isključivo zbog političke korektnosti, već i usled prihvatanja drugačijih teorijskih koncepata i upliva ekonomske antropologije. U svakom slučaju, čini se da je upotrebnost vrednosti termina *bridewealth* daleko veća i da je ispravnije koristiti ga u nešto izmenjenom značenju, baš kao što je nepotrebno, olako ga diskvalifikujući, odbaciti pojam *cene za nevestu*.

2. Čini se da termin *cena za nevestu (brideprice)*, uz sve primedbe i ograničenja, koja uostalom svaki jezik nosi sa sobom, kao nedovoljno savršen, nikad do kraja izbrušen, neizbežno manje suptilan i bogat od misaonih konstrukcija i, nažalost, nesposoban da precizno označi svaki odraz kompleksnosti društvenog života i adekvatnim imenom potpuno obgrli svaki rezultat domišljatosti društvene svesti, ipak, može biti prihvaćen kao izraz kojim će se obuhvatiti jedna široka lepeza, mada često međusobno duboko različitih, davanja povodom sklapanja braka.

Iskazano pravničkom terminologijom i normativističkom preciznošću, a na užtrb etnološke/antropološke delikatnosti i suptilnosti, ono što je zajedničko svim tim davanjima podvedenim pod termin *cena za nevestu* je činjenica da ih mladoženja, odnosno njegova porodica, predaju ocu devojke, odnosno devojčinoj porodici.² Pri tome, visina iznosa ili upotrebnost vrednosti datih stvari ili novca, nisu od presudnog značaja. Važno pitanje da li je, u svakom konkretnom slučaju, ono što je dato simbolična ili neka pretpostavljeno *stvarna* cena žene, takođe, na zadire u samu suštinu pojma *cene za mladu*. Insistiranje na činjenici da *cena za mladu*, povlači sa sobom nužno i ideju tržišne logike koja sa brakom (često, ali ne uvek) nema veze, takođe je veštačka, potpuno nepravnička konstrukcija. Pojam cene kao takve, cene prisutne pri svakoj kupoprodaji, ne mora nužno podrazumevati i tržišnu logiku. Niti je svaka cena takva da odgovara pretpostavljenoj tržišnoj vrednosti stvari, niti je svaki objekat kupoprodaje takav da je dobar da se adekvatno izrazi u novcu.

Bitno je da jedna strana daje određene stvari drugoj strani, koja za uzvrat, poštujući načelo recipročnosti, daje devojku. Srž izvedene transakcije je u tome da ni mladoženja, a ni nevesta, nemaju nikakve veze sa daljom sudbinom onoga što je dato devojčinoj porodici. U skladu sa tradicijom, sopstvenim potrebama i željama, otac devojke ili cela njena porodica upotrebiće dobijeno. Devojčin otac može sebi ili svome sinu pribaviti ženu, ili, već na neki drugi način utrošiti primljenu cenu ili je, po nekom utvrđenom redu, razdeliti naju-

² Nevoljno, ovo priznaje i Gudi: *In Africa, bridewealth does not go to the bride, but to her kin; we recognize this when, rightly or wrongly, we speak of terms of compensation or recompense, or even bride-price; it is wealth for, not to, the bride.* – Goody J., 1973: 6.

žoj rodbini. Time se, na prvi pogled već, ova transakcija približava svakoj drugoj kupoprodaji, jer prodavac može uvek, po sopstvenom nahođenju, raspolagati dobijenim novcem i, u tom pogledu, ne može biti nikakvog uslovljavanja.

Istorija neravnopravnosti rodova pisana je hiljadama godina. Uspostavljanju jednakosti između žena i muškaraca doprinele su i društvene nauke. Međutim, negiranje činjenice da je nekada u istoriji postojao, i da možda negde postoji i danas, brak kupovinom neveste, nimalo neće pomoći ženi. Jednostavno, jedna od posledica uspostavljanja patrijarhalne porodice, ionako nepovoljne po ženu, je i postojanje ove vrste braka. To što se, razumljivo, žena nikada nije mogla poistovetiti sa kakvom drugom robom, ne menja ništa u gore opisanoj suštini ovog braka. U skladu sa tim, mora opstati i istorijski potvrđeno postojanje *cene za nevestu (brideprice)*. Time se otvara mogućnost da se terminu *bridewealth* prida jedno drugačije značenje koje mnogo ugodnije i prirodnije staje u njegov kalup.

3. Naime, vremenom se javio jedan izmenjeni vid braka *kupovinom neveste*. Kod ove vrste braka ono što mladoženja ili njegova porodica daju porodici neveste, biva direktno povezano sa onim što će mlada poneti sa sobom u novi dom.³ Otac ili staratelj, odnosno lice koje je primilo *cenu za devojku*, kod ove nove vrste braka postaje dužno da deo te cene ili čitav njen iznos upotrebi na opremanje svoje kćeri ili štićenice.

Roditelji, ili devojčina porodica ili ceo njen rod, od iskona su, može se pretpostaviti, davali od svoje volje dar kćeri koja odlazi, što je kasnije preraslo i u moralnu ili običajem nametnutu obavezu. Jedino je izvesno da ni mladoženja, a ni njegova porodica, nikada nisu odlučivali o tome, niti su ikada imali pravo da, u tom smislu, utiču na porodicu devojke. To je bila interna stvar njene porodice ili roda. U zavisnosti od ekonomskih mogućnosti te uže zajednice, od devojčinih osobina, od toga koliko je bila poslušna, privržena, vredna kći, od toga koliko je zadužila svojim radom i ponašanjem svoju porodicu, njoj se dodeljivao dar i određivala njegova vrednost. Ukoliko se kći rđavo ponela prema svojim roditeljima, ukoliko nije ispunila očekivanja svoje porodice, ili je, jednostavno, njen rod bio siromašan ili je godina bila nerodna, ona se mogla udati i bez dara i u novi dom otići praznih ruku. U svakom slučaju, ono što će ona eventualno uneti u dom njenog muža nije poticalo od mladoženje i njegove porodice, niti je

³ Goody J., 1990: 15: *A transaction in which the goods from the groom's kin are received and retained by the father is very different from one that he passes on to the bride herself (even in advance); while the latter has often been called 'brideprice' in accounts of Asian societies, in many cases it represents an indirect endowment of the bride which may well co-exist with direct forms of dowry or inheritance. In other words the transaction may be linked to the process of devolution between the generations of the same family as well as to that of exchange between different ones.*

imalo bilo kakvog uticaja na sklapanje braka i, eventualno, sastavljanje bračnog ugovora. Međutim, uvođenjem ove nove vrste braka, visina date *cene za devojku* bila je u direktnoj vezi sa vrednošću sprema koju će devojka uneti u brak. Ideja miraza tako je na mala vrata ulazila u bračno imovinsko pravo.

Jednom uspostavljena egzogamija, koja je jednu društvenu grupu upućivala na drugu, nužno je vodila pojavi bračnih davanja, plaćanju naknade za devojku i razmeni ceremonijalnih darova pri sklapanju braka, jer brak nije bio stvar koja se ticala pojedinaca, već celokupnih grupa koje se brakom povezuju. Evolucija braka kupovinom neveste, promene u ekonomskom životu zajednice, preraspodela poslova između polova usled koje je ugasla potreba za ženskim proizvodnim moćima, izmieniće polako i karakter i svrhu cene za nevestu. Otac ili staratelj nisu kao nekada mogli po sopstvenom nahodjenju da troše dobijenu cenu, jer ona delom ili uopšte više nije ni bila namenjena njima, već je samo njihovim posredstvom stizala do devojke. Samim tim i sam izraz *cena za nevestu* postaje neprikladan i mora biti zamenjen novim terminom koji će propratiti metamorfozu ovog bračnog davanja.

Idealan primer društva u kojem se dešavaju pomenute promene je Vavilon Hamurabijevog vremena i nesnalaženje ovog vladara i zakonodavca sa usaglašavanjem starog i novog značenja, namene i ishodišta vavilonske cene za devojku – *terhatu*.⁴ *Cenu za nevestu*, ili bar jedan njen deo, otac devojke je sada (donošenjem Hamurabijevog zakonika) mogao/morao utrošiti za opremu svoje kćeri. Time se iz korena menja karakter ovog bračnog davanja. Mnogi pisci, ne nalazeći odgovarajući naziv za ovo novo bračno davanje, ukazuju ipak na dramatičnu izmenu njegove suštine.⁵

Sledeći korak, u nekim društvima, predstavljaće izmene u običajima i zakonima, koji će sada nalagati da se, pored dela koji se daje ocu, odnosno porodici mlade, obavezno daruje i nevesta. Tako je u *Gradanskom i trgovačkom zakoniku Tajlanda*, napravljena, u čl. 1436, razlika između dve vrste darova koje mladoženjina strana daje prilikom ugovaranja braka. *Sinsod* obuhvata stvari koje mladoženja daje roditeljima ili staratelju devojke u zamenu za de-

⁴ Burrows M., 1938: 44.; Slične promene doživeo je i staroirski institut *coibche*. Više o tome – Jaski B., 1996: 24-5.; O tome govori i Vestermark: *In the Brehon law it is stipulated that the woman's father, though entitled to the whole of the first year's coibche, gets only two-thirds of the second year's, one-half of the third year's, and so on; whilst in each case what is left of the coibche belongs to the wife.* – Westermarc E., 1921: II, 423.; Videti i Kirkpatrick C., 1955: 102.; Hughes D. O., 1978: 264.

⁵ Maine H. S., 1875: 324.; Westermarc E., 1921: II, 403 i 417.: *Among various peoples there is an interesting connection between the bride price and the dowry in so far that the bride price, or part of it, is given to the bride by her father as a dowry, or is looked upon as a settlement or provision for the wife... Among the Israelites the mohar was sooner or later, wholly or partly, given to the bride* (p. 417.); Birket-Smith K., 1960: 171.; Diamond A. S., 1971: 366-7.; Tambiah S. J., 1973: 105.

vojčin pristanak na brak⁶, dok se izraz *Khogman* odnosio na poklon mladoženje svojoj izabranici koji je služio kao dokaz o "uglavljenom" braku i kao dokaz da će on sigurno biti sklopljen.⁷

Za razliku od šerijatskog prava, koje je kao pozitivno pravo u Senegal, šezdesetih godina XX veka, nalagalo mladoženjama da svojim budućim suprugama prilikom sklapanja braka daju samo simboličan iznos *mehra* (3000 franaka), vladajuće običajno pravo bilo je daleko zahtevnije. Pored poklona u vrednosti od 50 000 do 80 000 F namenjenih roditeljima svoje izabranice, senegalski mladoženja je svojoj supruzi morao da pokloni mašinu za šivenje ili nameštaj (25 000 – 45 000 F), ali i nakit (5000 – 10 000 F). Povrh toga, slično kao i kod Germana, prve bračne noći supruga je dobijala još darova, a novi pokloni čekali su je po rođenju prvog deteta.⁸ Ove promene koje su sredinom XX veka zahvatile pojedine afričke zemlje, odnosno novi običaji koji su nalagali da se deo cene obavezno prosledi nevesti uticali su i na njenu definiciju. Tako, na primer, nigerijski *Marriage, Divorce and Custody of Children Adoptive By-Laws Order* iz 1958. godine ovako definiše cenu za mladu (*dowry*): *To je tradicionalni dar koji muž daje za ženu ili ženi pre ili prilikom sklapanja braka.*⁹

Pravac kretanja *cene za nevestu* se menja. Od oca devojke ili njene porodice kao njenog poslednjeg utočišta, ova cena se *preko* devojke sada vraća porodici mladoženje. Ona, međutim, tu ne završava svoj put, jer iako pomaže svakako i mužu i njegovoj porodici, pošto im smanjuje nove rashode, u svojoj biti je namenjena ženi, tako da *preko* oca mlade ide samoj nevesti.¹⁰ Od cene

⁶ Ukoliko do braka ne dođe *Sinsod* se vraćao.

⁷ Prema čl. 1439, ukoliko do braka ne dođe krivicom verenika, žena je bila ovlašćena da zadrži *Khogman*. Takođe, prema čl. 1440, ženi je pripadao ovaj dar i ukoliko verenik umre pre sklapanja braka. Međutim, ukoliko verenica umre, ili ako je njena strana kriva za raskid zaruka, *Khogman* se vraćao vereniku.; Kjellström R., 1973: 93-5. Kod južnih Eskima, oko Beringovog moreza, bračni darovi najčešće su se davali nevesti, ali ako žena napusti muža, poklon koji je primila mora da vrati.

⁸ Thomas L.-V., 1968: 64.; Poređenja radi, napominjemo da se, početkom XX veka, u Senegal plaćalo samo ocu neveste i to 15 koza ili 10 robova. – Arrighi G., 1968: 105.

⁹ (section 2) '*Dowry*' means a customary gift made by a husband to or in respect of a woman at or before marriage. Da su promene bile relativno brze i nagle pokazuje i primer samo dve godine ranije donetog *Limitation of Dowry Law* u Istočnoj Nigeriji, koji definiše cenu za mladu na stari način. U njemu se uopšte ne pominje mogućnost da dar bude namenjen ženi, a ne njenom ocu, odnosno staratelju.

¹⁰ Đuričić M., 1994: 395. Kod Albanaca: *Devojačka oprema naziva se čeiz, a u selima se kaže samo stvari (alb. tjasha). Danas su, naročito po gradovima, česti slučajevi da se sav iznos cene upotrebi za nabavku čeiza. Čak i po selima ima kuća koje uz devojku otpreme više čeiza od dobijene cene.*; Van Rouveroy van Niewaal E. A. B., 1976: 131. U Togou, ako devojka prihvati darove koje joj mladić ponudi, brak je zapečaćen i svako kasnije odbijanje stupanja u brak povlači sa sobom komplikovane sporove.

plaćene za nju i žena sada izvlači direktnu korist, jer će od visine isplaćene cene zavisiti i kvalitet i kvantitet sprema koju će poneti sa sobom.¹¹

Tako se uspostavlja čvrsta korelacija između cene za devojku i njene sprema. Samim tim, to istovremeno prestaje da bude *cena za devojku*, prerastajući u svojevrsnu *cenu sprema*, ali ujedno predstavljajući i mnogo više od toga. To postaje i obezbeđenje žene, jer ono što devojka unese u brak, a što je spremljeno zahvaljujući isplaćenoj ceni, postaje njena svojina, njena *osobina*, što će u antici biti nazvano ženinim parafernalnim dobrima.

Sa druge strane, bez obzira što je žena izgubila u međuvremenu svoju proizvodnu funkciju, i što, mimo svojih prokreativnih potencijala, predstavlja teret za porodicu njenog muža, mladoženja i dalje ima i ekonomski motiv da plati visoku cenu za svoju suprugu, jer će mu se ona vratiti kroz sve ono što žena unese u brak, a što će biti na korist i ženi, ali i njemu i njihovom potomstvu. Usled gotovo sveprisutne pravne i poslovne nesposobnosti žene, ovim dobrima će, osim ako nisu, po svojoj nameni, isključivo vezana za njegovu suprugu, ionako, tokom trajanja braka, upravljati muž. To više nije *cena za devojku*, jer njen otac, odnosno njena porodica, više ne raspolažu slobodno tim novcem; taj novac više nije namenjen njima, već samoj devojci.

To će se još jasnije videti u sledećem evolutivnom koraku, pri sklapanju braka kod kojeg taj novac ne bude više, inercijom običajne mimikrije, predavan ocu žene, već odmah bude isplaćivan samoj ženi.

Dakle, ovaj brak pokazuje svoja dva moguća obličja, dve podvrste koje se mogu, ali i ne moraju, iskazati i kao etape u njegovom evolutivnom razvoju: kod prve, dar se, kao nekada cena za mladu, i dalje predaje ocu devojke koji ga kroz spremu prosleđuje svojoj kćeri¹², dok kod druge, ogoljene i uprošćene varijante, bez oca kao posrednika, dar prima sama nevesta.¹³

¹¹ Lilek E., 1898: 37 i 78-9.; Filakovac I., 1906: 112.; Čiplić B., 1930: 115.; Dokušec S., 1933: 244.; Rakić R., 1933: 207.; Kajmaković R., 1959-1961: 212-4.; Nikolić V., 1958: 94.; Pantelić N., 1967: 123.; Erlich S. V., 1978: 192.

¹² Čiplić B., 1930: 115.

¹³ Fielding J. W., 1961: 272-3: *In India the bridal price of former times that went to the parents or guardians of the bride later became a wedding gift, called culka, or the bride's fee – which the bride received, either directly from the groom, or through her parents.*; Goody J., 1990: 159.; Gamboa J. M., 1968: 61. Na Filipinima (Visayans): *After the marriage is agreed upon – that is to say, after fixing the amount of the dowry which the husband pays to the wife (which among the chiefs of these islands is generally the sum of one hundred taels, in gold, slaves, and jewels, and is equivalent to one hundred pesos) – they go to the bring the bride from the house of her parents.*; Nash J., 1981: 114.; Naravno, postoji i prelazni oblik, kakav je zabeležen, na primer, kod Mongola. Oni su kupovali svoje neveste plaćajući cenu njihovim očevima. Međutim, nezavisno od toga, mlada je od mladoženje dobijala *un douaire*

4. Za ovu vrstu braka, odnosno bračnog davanja, anglosaksonska antropologija nije imala valjan termin.¹⁴ Ono se pogrešno podvodilo pod *brideprice*.¹⁵ Gudi je, u pokušaju da ispravi ovaj lingvistički propust, to nazvao, takođe neprikladnim terminom – *indirect dowry*.¹⁶ Pri tome je, očigledno, imao na umu ishodište ovog dara, ali ne i suštinu miraza.¹⁷ Tačno je da ovaj dar ide devojci i predstavlja njenu svojinu i njeno obezbeđenje, i da posle njene smrti, ostaje njenim naslednicima¹⁸, kao i miraz uostalom¹⁹, ali, pored ovih lako uočljivih sličnosti, postoje i suviše oštre razlike između ovog bračnog davanja i miraza.

Miraz potiče od porodice devojke ili trećeg lica, ali nikada ne dolazi od mladoženje ili njegove porodice, jer, po samoj svojoj definiciji, on upravo i služi kao ublažavanje tereta obaveze izdržavanja porodice koji leži na mužu. On koristi ženin miraz tokom trajanja braka, ubire plodove sa njega, iako se, posle njegove smrti ili po prestanku braka, miraz vraća njegovoj ženi. Sa druge strane, na bračnom davanju kod izmenjenog braka *kupovinom neveste*, muž nema pravo plodouživanja. Ovo davanje ulazi u sastav parafernálnih dobara, mada se time ovaj potonji pojam ne iscrpljuje, pošto se i pokloni devojčine

dont elle dispose librement, comme de sa propriété. – Daresté R., 1902: 268.; O tipu društva koje upražnjava ovakav oblik sklapanja braka više – Schlegel A., 1988: 303.

¹⁴ Lowie H. R., 1966: 99: '*Bride purchase*' is admittedly a blanket term for various transactions. It literally fits some cases, but fails to cover the fairly numerous exchanges of valuables by both the contracting families, and becomes an utter misnomer when the bride's relatives offer property equal to what is presented by the groom's.

¹⁵ Goody J., 1973: 2: *But in a good number of societies in Europe and Asia, the marriage prestations are made by the groom or his kin, and are consequently often classified as bride-wealth (or bride-price). But the ultimate recipient of these gifts is the bride and not her kin. It is true that the gifts from the groom sometimes go first to the girl's father, who may indeed take a cut (in this respect there is a continuum); but the bulk goes to the bride herself and thus forms part of a joint (or sometimes separate) conjugal fund rather than a circulating societal one.*; Filding je jednostavno to nazvao *bride-price payable to the bride*. – Fielding J. W., 1961: 272.

¹⁶ Goody J., 1973: 2.; Isti, 1994: 19 i 233. Ovaj izraz koristi nešto uže, jer ga primenjuje samo na slučajeve kada je *dar* predavan ženi, a ne njenoj porodici: *A bride could receive transfers not only from her own but also from her husband's parents. The latter transfers I call 'indirect dowry'...*; Mnogi anglosaksonski pisci prihvatili su ovaj termin. Tako, na primer – Schlegel A., 1988: 302-303.

¹⁷ U sličnu zamku upadaju i drugi pisci: Dingelsted V., 1891: XV.; Westermarc E., 1921: II, 403.; Zadržavajući naziv *indirect dowry* Šlegel ipak naglašava: *Indirect dowry has characteristics of both bridewealth and dowry. Like bridewealth it proceeds from the groom's side; like dowry, its destination is the conjugal household.* – Schlegel A., 1988: 303.

¹⁸ Gamboa J. M., 1969: 63.

¹⁹ I Germani su napravili istu grešku kada su, pozajmljujući neodgovarajući latinski termin, to nazvali *dos ex marito*.

porodice ili trećih lica samoj devojci, nasljedstva i drugih davanja, takođe ubrajaju u njih. Ono, dakle, predstavlja uži pojam od parafernálnih dobara.²⁰

Zbog toga nam se čini da bi, što se engleskog jezika tiče, najprikladniji termin za označavanje ovog dara bio pomenuti *bridewealth*, koji upravo ističe nevestu u prvi plan. U nedostatku adekvatnog izraza u našem jeziku bićemo slobodni da ponudimo moguće rešenje u vidu nove kovanice – *nevestnina*, čime bi se jasno ukazalo na suštinu ovog dara.

Čini se da se *nevestnina* kao bračno davanje koje evoluirá iz cene za devojku pojavljuje kao prelazni oblik braka, a da će njegov dalji evolutivni put teći u dva moguća pravca.

To je, recimo, vidljivo kod Germana. Jedan put je onaj kojim su, recimo, krenula ona germanska prava, kasnije okupljena oko zemalja *običajnog prava*, kod kojih je završni oblik braka kupovinom neveste postao brak uz obećanje (ne i plaćanje) *oproštajnog dara* (*dower, douaire*). Time je žena bila obezbeđena u slučaju da postane udovica, a muž nije morao da daje velike svote novca pri sklapanju braka. *Morgengabe* se polako gubio pred povoljnijim *dower*-om. Drugim putem, oslonjene na rimsko pravo, krenule su zemlje *pisanog prava*, prihvatajući brak sa mirazom. Germanski *dos ex marito*, Gudijev *indirektni miraz*, u ovom slučaju, preobratio se u pravi miraz.

Valja istaći da anglosaksonski termin *dower*, odnosno francuski *douaire*, nisu sasvim podobni da se njima obuhvate svi aspekti davanja koje smo, u nedostatku odgovarajućeg našeg izraza, imenovali *oproštajnim darom*. Suština braka praćenog ovim bračnim davanjem sastoji se u tome da se, pri sklapanju braka, ovaj dar samo obećava, a da ženi mora biti isplaćen samo u slučaju prestanka braka. Kada do prestanka braka dođe smrću muža, onda se *oproštajni dar* izjednačava sa *dower*-om. Pošto je to, po pravilu, u zapadnoevropskom srednjem veku, bio jedini način da žena dođe do ovog dara, jer razvod nije bio dozvoljen, nije bilo potrebe da se definicija *dower*-a proširi i ona se zadovoljila time da obuhvati *udovštinu*. Međutim, ovo davanje postoji i u društvima koja dopuštaju razvod braka, ili dozvoljavaju mužu da jednostrano raskine bračnu zajednicu,

²⁰ Ovo ističe i Gudi, iako mu nedostatak pravničkog obrazovanja ne dopušta da širi pojam u koji se utapa *indirect dowry* nazove parafernálnim dobrima žene: *An example of what I mean by indirect dowry is given in Lewis' account of marriage in the North Indian village of Rampur. He notes that it is customary to spend large sums of money on weddings; even at the risk of going deeply into debt. The main outlay of the groom's father however is not for the expenses of the actual festivities but for 'ornaments for his daughter-in-law; one individual had bought three pounds of silver and eleven ornaments for her. In addition to this, 'the father of the bride spends more money than does the groom's father'; he too provides money for the dowry, the main recipient at marriage being the bride, who also receives dresses from her father's sisters and her father's brother's wives, as well as gifts from her mother's brother. – Goody J., 1973: 20.; Videti i – Westermarc E., 1921: II, 424-5.*

poput onih koja su prihvatila islam ili poput Starog Vavilonskog carstva (*nudunnu*). Za takve situacije, kada dođe do prestanka braka, koji nije prouzrokovao smrću muža, i do isplate ovog dara, izraz *dower* je neprikladan. Zbog toga smo prinuđeni da predložimo još jedan termin – *oproštajni dar*, čija je namera da obuhvati sva davanja koja se isplaćuju ženi po prestanku braka, koji se odnosi i na *dower*, i obuhvata ga, ali je, ujedno, i mnogo širi pojam od njega.

5. Možda najslikovitiji primer metamorfoze cene za mladu i slojevitog evolutivnog puta jednog bračnog davanja predstavlja arabljanska ustanova *mehr*-a. Brak plaćanjem *nevestnine* postao je jedna od najvažnijih novina koje je sa sobom donelo šerijatsko pravo, a potom i jedna od najupečatljivijih karakteristika njegovog bračnog prava, upadljivo različita od prakse tadašnjih evropskih prava.²¹ Međutim, termin kojim se ovo bračno davanje označavalo od davnina bilo je prisutno u Arabiji, a pod neznatno drugačijim nazivom (*mohar*) poznavali su ga i Jevreji.²²

Brak u neznabožačkoj Arabiji najčešće se sklapao plaćanjem cene za nevestu.²³ Ovaj brak, po mnogim svojim odlikama, mogao se poistovetiti sa svakom drugom kupoprodajom kod trgovačkim duhom zadojenih Arabljana.²⁴ Da se radilo o kupovini potvrđuje i etimologija, jer je reč *mahr* kod preislamskih Arapa označavala *cenu* (*prix d'achat*).²⁵ Žena je tada bila potpuno obespravljena, u mnogo čemu tretirana je kao i svaka druga roba podobna za trgovinu.²⁶

²¹ Bousquet G.-H., 1963: 107.

²² Zanimljivo je da je i jevrejski *mohar* imao istu evoluciju kao i arapski *mehr*. – Yaron R., 1971: 450.; O vezi *mohara* i *mehra* više – Amirian A.-M., 1938: 237-8.; Povrh toga, valja napomenuti da je identične etape razvoja (kupovina mlade – nevestina – *dower*) prošlo i staroegipatsko bračno davanje *šp n. s.hm.t*.

²³ Coulson N. J., 1964: 14.; Begović M., 1933b: 380-1.

²⁴ Burrows M., 1938: 37: *Among the present-day peasants of Palestine a man who marries his brother's widow must give another mahr, but this was not so among the pre-Islamic Arabs. According to Tabarī, a man's heir might claim his widow by virtue of the mahr which had been paid for her, either marrying her for himself or giving her to another man and receiving from him a mahr... Here the widow is practically treated as a part of the dead man's estate, with the exception that until the heir formally asserts his claim by casting his mantle over her she is free to return to her father's house.*

²⁵ Amirian A.-M., 1938: 200.

²⁶ Begović M., 1933a: 11.; Isti, 1938: 395.; Amirian A.-M., 1938: 224-5: *Chez les Arabes antéislamiques, la femme était considérée comme une chose. Elle pouvait constituer l'objet d'une vente. La femme arabe 'possédait une valeur économique, au même titre qu'une pièce de terre ou qu'un animal domestique'. Après la mort de son époux, elle 'était transmise comme héritage aux héritiers du défunt, qui voulait épouser une femme devait s'adresser à son propriétaire et lui payer une somme d'argent appelée mahr, qui constituait un véritable prix d'achat. La femme étant un simple objet de vente, on ne lui demandait pas son consentement, et elle n'avait aucun droit sur le mahr ainsi payé.*; Karčić F., 1987: 17: *Pravo nasledstva bilo je dato muškim srodnicima koji su 'sposobni da se bore i brane blago'.*

Ipak je, i pored ovako lošeg položaja žene, u Muhamedovo vreme, već bilo uobičajeno da se pored plaćanja cene nevestinom ocu (*mahr* ili *mehr*), i mlada daruje (*ṣadāq*).²⁷

Islam u položaj žene unosi veliku izmenu time što spaja ova dva dara u jedan, tako da se između njih gubi terminološka razlika, jer sada *mahr*, *mehr* ili *ṣadāq*, čine samo jedan jedini bračni dar koji poznaje i priznaje islam i to je dar koji pri sklapanju braka muž daruje svojoj supruzi. U *Kur'anu* reči *mahr*, *sadāq* i *nehla* su sinonimi koji se odnose na poklon (*cadeau*).²⁸ Žena od robe, objekta transakcije, prerasta ovim potezom nadahnutog Muhameda, u ravnopravnu ugovornu stranu.²⁹ Brak kupovinom mlade preobratio se u brak plaćanjem nevestnine.³⁰

Da bi uspeo munjevitom brzinom da se proširi Arabijom i da za kratko vreme ujedini celo poluostrvo, islam je, kroz Muhamedove nadahnuto prenete

²⁷ Westermarc E., 1921: II, 416-7: *In the Laws of Hammurabi we read not only of a bride price, but also of presents (nudannûm) which the bridegroom gave to the bride. Similar gifts, called mattân, were also offered to the bride in ancient Israel... In ancient Arabia the bridegroom offered to the bride a gift called sadâq, at their wedding.* Vestermarc greši kada u istu grupu ubraja i vavilonski *nudunnu*, previđajući da je to bio poklon koji je tokom braka, a ne prilikom venčanja, muž davao svojoj ženi, a da su ostali pokloni koje pominje davani prilikom sklapanja braka.; Begović M., 1932: 80.

²⁸ Amirian A.-M., 1938: 201.; Bušatlić H. A., 1926: 14.

²⁹ Coulson N. J., 1964: 14.; Begović M., 1933b: 381.; Na istim principima počivao je i privremeni brak – *mut'a*. Ovaj brak je bio toliko popularan u muslimanskom svetu da ni odlučni i nepokolebljivi Muhamed, koji ga je u prvi mah zabranio, nije mogao da održi tu zabranu dugo u životu. Ovaj brak reguliše, između ostalih, i *Građanski zakonik Irana*, donet 1928. godine, inače donet pod uticajem Zapada, predviđajući u čl. 1095 da ni privremeni brak neće biti valjan ukoliko u bračnom ugovoru ne bude predviđen ženin *mehr*. – navedeno u Naqavi Sayyid A. R., 1971: 32.; Videti i Fyzee Asaf A. A., 1955: 101.

³⁰ Amirian A.-M., 1938: 225.; Fyzee Asaf A. A., 1955: 110: *Prior to Islam, two kinds of marital gifts were prevalent. In a certain type of marriage, the so-called beena marriage, where the husband visited the wife but did not bring her home, the wife was called sadīqa or female friend, and a gift given to the wife on marriage was called sadāq. In islam sadāq simply means a dowry and is synonymous with mahr. But originally the two words were quite distinct: sadāq is a gift to the wife, and mahr to the parents of the wife. The latter term belongs to the marriage of dominion, which is known as the baal marriage, where the wife's people part with her and have to be compensated. Now mahr in the baal form of marriage was used by the Prophet to ameliorate the position of the wife in Islam, and it was combined with sadāq, so that it became a settlement or a provision for he wife. In Islamic law, mahr belongs absolutely to the wife.*; Bousquet G.-H., 1963: 107.; Schacht J., 1966: 161.; Goody J., 1994: 12.; Watson H., 1994: 37-8.

reči Alaha, morao da bude prijemčiv onom delu stanovništva Arabije koji ga je, od samog početka, vatreno prigrlilo, a to su bili mladi i žene. Bogati trgovci Meke nisu blagonaklono gledali na još jednog proroka koji se pojavio u njihovom gradu, ali su siromašniji slojevi, naročito omladina, kojima je Muhamed obećao brzo bogaćenje ako istraju na Alahovom putu, i žene, čiji je položaj islam zauvek promenio, prihvatili novu religiju, kao svoj novi, ali i jedini put, poimajući je kao spasonosnu alternativu svojim dotadašnjim neispunjenim, bezizglednim i nezavidnim životima. Sa svoje strane, naravno, islam je morao da i omladini i ženama ponudi nešto dovoljno primamljivo da bi, bez većeg razmišljanja i oklevanja pridobio što više pristalica, što je oštromni Muhamed i učinio. Možda je u ovom naglom popravljaju statusa žene, veliku ulogu odigrala i činjenica da je prvi preobraćenik na islam, prvi musliman u istoriji, prva osoba koja je prihvatila Alahove reči koje je melek Džibril prenosio Muhamedu, postala jedna žena i to upravo ona koja je i imala najveći uticaj na Alahovog proroka – Muhamedova supruga, Hatidža.

Iako je i *Kur'an* muškarcima dao prednost u odnosu na žene, između ostalog, dopuštajući ograničenu poliginiju (do četiri žene) i ostavljajući muževima osiono pravo da, kad god im se prohte, jednostrano raskinu brak (*talak*), oni im je dao i dužnost izdržavanja porodice: *Muškarci vode brigu o ženama zato što je Alah dao prednost jednima nad drugima; zato što oni troše imetke svoje. Zbog toga su čestite žene poslušne i za vreme muževljeva odsustva vode brigu o onome o čemu treba brigu da vode, jer i Allah njih štiti (4:34).*³¹

Sa druge strane, ženama je data pravna i poslovna sposobnost uz izvesna ograničenja. Žene su, takođe, dobile i nasledno pravo, koje se protezalo i na pokretne i na nepokretne stvari, mada je njihov nasledni deo bio dva puta manji od dela koji su dobijali muškarci iz istog naslednog reda. U braku ženama su pripadala sledeća prava: a. pravo na mehr, b. pravo na izdržavanje, c. pravo na jednak i valjan tretman, i d. pravo na odvojenu imovinu.³²

S obzirom na poliginiju i s obzirom na to da su i žene slobodno i neograničeno mogle da stiču imovinu, muslimanski imovinski bračni režim odlikovala je strikt-

³¹ Begović M., 1938: 401. Donekle pravdajući zadržanu prevagu muškarca nad ženom u islamu on iznosi sledeće argumente: *Imovina muževa obično je veća nego ženina i bilo bi prema tome nepravično postaviti princip da žena nasleđuje isto toliko kao i muž. Sem toga muž je dužan da izdržava svoju ženu, da joj plati venčani dar (mehr) i da joj šta više dodeli nagradu za rad koji bi ona učinila izvan kruga domaćih poslova, a to sve, sa svoje strane, može da nadoknadi onu razliku u naslednom delu. Pri tome, on previđa da su muškarci imućniji od žena, između ostalog, upravo zbog toga što dobijaju dvostruko veći nasledni deo.; Čak i kada budu prihvatile modele zapadnih prava, poput Egipta čije je zakonodavstvo inspirisano francuskim, mnoge islamske zemlje zadržaće u oblasti bračnog i porodičnog prava pravila šerijatskog prava, uključujući i pravo na poliginiju, ali i dužnost muža da izdržava porodicu. – Mayer A. E., 1995: 108.; Fakhro M., 1996: 252.*

³² Anderson N., 1980: 66.; Šeta F., 1985: 8-9.

na razdvojenost dobara.³³ Bez obzira na ovu ekonomsku nezavisnost bračnih drugova, strogi Bukhari među verodostojne hadise uvrstio je i ovaj: *Abu Hurairah navodi reči Proroka da ženu udaju četiri stvari: bogatstvo, porodica, lepota i pravednost.*³⁴

Kao najvažnije bračno davanje islam je propisao *mehr*.³⁵ To je bilo koja imovina³⁶ na koju svoju buduću suprugu ovašćuje mladoženja prilikom sklapanja braka i sastavljanja bračnog ugovora.³⁷ Ovako definisan *mehr* odgovara poznorimskom i vizantijskom *donatio propter nuptias*, odnosno germanskom *dos-*

³³ Spevec F. J., 1887-8: 319-320.; Begović M., 1935: 556.; Isti, 1936: 95. Prema *Ah-kamušerija* (§ 180) žena je ovlašćena da zahteva od muža naknadu za svaki njen rad koji ne ulazi u domen domaćih, kućnih poslova.; Bousquet G.-H., 1963: 113: *Le mari et la femme sont comme des étrangers l'un par rapport à l'autre, en matière patrimoniale.*; Schacht J., 1966: 167.; Barth F., 1975: 151. U Darfuru, *husband and wife each cultivate separate fields and store their produce in separate, adjoining grain bins in their joint hut. Neither spouse is allowed to take grain from the other's store, nor are they obliged to give any foodstuffs to each other.*; Bakić V., Popović M., 1978: 105.; Rheinstein M., Glendon M.-A., 1980: 145.; Anderson N., 1980: 67-8: *...a Muslim wife retains the right to hold, and dispose of, any property which she has acquired before marriage or acquires, in any way whatever, during marriage. To this the only exception is that the Māliki law precludes a married woman who happens to own the matrimonial home from disposing of this, or from making a gratuitous disposition of more than one-third of her total property, without her husband's consent.*; Hamidullah M., 1982: 169.

³⁴ Navedeno prema – Šeta F., 1985: 5.; *Selected Sayings of the Holy Prophet of Islam*, 1989: 13.

³⁵ Ponegde se, kao u Maroku, pored izraza *mehr* koristio i termin *sdaq*. – Davis S., 1983: 28.

³⁶ Od ovoga, naravno, ima izuzetaka, utoliko što se kao *mehr* ne mogu davati stvari koje zabranjuje islam kao što su, na primer, svinje i alkoholna pića, ali ni stvari koje još ne postoje, poput, budućih prinosa ili uroda kakve biljne kulture ili plodova stada.; Iranski *Civil Code* iz 1928. godine propisao je u čl. 1078: *Everything which has a monetary value and which is capable of being owned may be designated as dower.* – navedeno u Naqavi S., 1971: 30.

³⁷ Fyzee A. A. A., 1955: 110-111; Verma B. R., 1968: 34.; Sardar A. S., 1999: 153.; Valja napomenuti da engleski termin *dower*, koji koriste oba autora, nije sasvim adekvatan da bi se postavio kao sinonim za *mehr*, jer dok se, u početku, *mehr* davao nevesti prilikom sklapanja braka, *dower* predstavlja imovinu koju, kao svojevrsnu garanciju za slučaj prestanka braka i to smrću muža, on pri sklapanju braka, ali i tokom braka, obećava svojoj supruzi. Dakle, ova imovina se aktivira tek po prestanku braka, a tokom trajanja braka, ona samo uslovno pripada ženi, jer njom raspolaze muž; sve to za razliku od prvobitnog *mehra* koji je prelazio u ženinu svojinu odmah, pri samom sklapanju braka.; Još veću grešku prave autori koji afrički *mehr* (*mahari*) nazivaju *dowry*. – Tako, na primer, postupaju: Bonate L., 2003: 113. i Abdullah J. H., Ibrahim H., 2003: 158.; I francusko govorno područje imalo je problema da nađe pogodan izraz kojim bi označilo *mehr*. U tu svrhu korišćeni su termini: *douaire*, *dot*, *don nuptial*, *donatio ante nuptias* (Amirian A.-M., 1938: 200-201.).

u (*dot maritale*)³⁸, što možda nije samo slučajna podudarnost, već mogući pravni *transplant*, s obzirom da je islam voajerski pogledavao u svoje hrišćansko susjedstvo upijajući sve ono što se dalo upodobiti slovu Alaha.

On je, po šerijatskom pravu, bio obavezni pratilac braka³⁹ i predstavljao je kompenzaciju ženi za sve vrste bračnih usluga svome mužu, pre svega, onih seksualnih.⁴⁰ Žena je, u skladu sa tim, mogla da odbije da ih pruži mužu sve

³⁸ O sličnostima i razlikama između mehra i bračnih davanja poznatih u Evropi više: Amirian A.-M., 1938: 201-207., Videti i *Woman in Islam: Marriage in Islam*, - <http://www.jamaat.org/islam/WomanMarriage.html>

³⁹ *Kur'an*, 4: 24: *A ženama vašim s kojima ste imali bračne odnose podajte vjenčane darove njihove kao što je propisano. I nije vam grehota ako se poslije određenog vjenčanog dara, s njima nagodite. Allah zaista vidi sve i mudar je.* (prevod značenja *Kur'ana* – Korkut B., 1984.); Videti i 5:5, 33:50, 60: 10.; Jedan Muhamedov hadis kaže da će izići muž na sudnji dan kao bludnik, ako umre, a ne plati ženi mehra i ako je imao nakanu da ga neće platiti. – navedeno prema Prohić A. R., 1925: 108.; Na Sumatri, u Gornjem Mandalingu, postoji izreka da *ako muž ne plati mehr svojoj ženi za života na ovom svetu, moraće da ga plati na onom svetu.* – navedeno prema Tugby D., 1959: 633.; Koliko je svest o obaveznosti mehra bila prisutna u muslimanskom svetu potvrđuje i priča o supruzi al-'Abbasa, osnivača dinastije Abasida: *Ummu Salama, a woman of aristocratic Arab descent who had been twice married, one day noticed a good-looking young man named al-'Abbas... Learning that he was of noble descent, but impeccuous, she sent a slave to him with her proposal of marriage and a sum of money for her dowry (mahr).* – Ahmed L., 1992: 76.; U XIX veku, međutim, sudovi polako počinju da menjaju shvatanje da je *mehr* obavezan preduslov za zaključenje braka. U jednom od najpoznatijih sudskih sporova vezanih za prirodu islamskog braka u XIX veku, *Abdul Kadir v. Salima [(1886) 8 All. 149.]*, sud je zaključio da *'marriage according to the Mahomedan law is not a sacrament but a civil contract. All rights nad obligations it creates arise immediately, and are not dependent on any condition precedent such as payment of dower by a husband to a wife.* – navedeno u Sardar A. S., 1999: 157.; O mehru po *Code de Statut personnel tunisien* više – Pruvost L., 1970: 265-280.

⁴⁰ Verma B. R., 1968: 129: *The following points may be noted with respect to the nature of dower: (1) Analogy is often drawn between a contract for dower and one for sale. The wife is considered to be the property and the dower to be the price. The Arabian jurists sometimes apply the analogy. One of the effects of marriage is dower which is said to be an exchange for the other effect, that is, the usufruct of the wife. Dower is the consideration for the enjoyment of the buza (the private parts of the person of the wife). But dower is not exactly a consideration for marriage in the sense of a consideration for any other contract. It is an obligation imposed by law on the husband as a mark of respect for the wife. (2) It is a consideration for conjugal intercourse. The right to dower does not precede the right to cohabitation but comes into existence at the same time and by reason of the same incident of law as the right to dower. The two rights come into existence simultaneously. (3) Dower is an essential incident and fundamental feature of marriage, with the result that even if no dower is fi-*

dok joj *mehr* ne bude isplaćen.⁴¹ Ona čak nije bila dužna da se preseli i da stanuje sa mužem sve dok joj on ne plati obećano.⁴² Ukoliko bi jedna od strana umrla pre nego što je brak bio konzumiran, *mehr* se vraćao.⁴³ Mimo toga, on je predstavljao garanciju ženi, koja u slučaju da muž iskoristi svoje pravo na *talak* (jednostrani raskid braka) ili uopšte u slučaju prestanka braka, nije više prepuštena na milost i nemilost svoje rodbine, već je obezbeđena svojim parafernalnim dobrima čiji je *mehr* veliki deo.⁴⁴ Pomoću *mehra*, žena je mogla, u nekim slučajevima, razvesti i brak ukoliko pristane da ga ostavi mužu.⁴⁵ On je bio ženina svojina i ona je njime mogla slobodno raspolagati.⁴⁶

xed the wife is entitled to some dower from the husband. Unlike the Jewish law which considers all marriages without consideration to be invalid, it must be presumed that dower was fixed.; Amirian A.-M., 1938: 207-8 i 225-7: *Pour l'indiquer, nous invoquerons l'usage consacré chez les jurisconsultes musulmans, de déclarer que le mari devient, de par son mariage, le propriétaire du 'champ génital' (boz'é) de la femme... Plus tard, on abandonna la conception d'après laquelle l'époux serait, par la mariage, la propriétaire du champ génital de la femme... la mari n'était plus 'propriétaire du sexe de sa femme', mais simplement titulaire d'un 'droit de jouissance' sur le corps de celle-ci; le mahr était donc payé en contre-partie de ce droit.*; Videti i Sladović E., 1926: 71-5.; Siddiqui M., 1996: 54.

⁴¹ Crémazy L., 1878: 495.; Uporedi čl. 1085 iranskog *Civil Code* iz 1928. godine.

⁴² Begović M., 1936: 78.

⁴³ Ukoliko bi se muž razveo od žene pre konzumiranja braka ženi je pripadala jedna polovina *mehra*. – Malik ibn Anas, *Al-Muwatta...* 28. 3. 11.; ovo propisuje i čl. 1092. iranskog *Civil Code* iz 1928. godine.; Videti i Schacht J., 1966: 167.; Shaham R., 1997: 27.

⁴⁴ Begović M., 1933b: 381: *...mehr ima cilj, s jedne strane, da obezbedi ženi samostalnu imovinu i time joj osigura ekonomsku nezavisnost u braku, i, s druge strane, da joj dâ naknadu za uštrb koji ona pretrpi dolazeći pod vlast muža.*; Isti, 1935: 557.; Verma B. R., 1968: 130.; Tugby J. D., 1959: 638.; Mir-Hosseini Z., 1994b: 63.; El-Nimr R., 1996: 97.; Maher V., 1984: 125.; Valja imati na umu da je muslimanska žena, pored *mehra*, mogla imati i drugu svoju posebnu imovinu koju su činila, između ostalog, nasledstva ali i pokloni koje bi od svoje porodice dobila prilikom venčanja (*jihaz, jāhez, dahej, dej* u delovima Indije). O *džihazu* više – Amirian A.-M., 1938: 199.; Goody J., 1990: 196.; Lane E. W., *The Modern Egyptians*, 147.; Shaham R., 1997: 35-7. U modernom Egiptu, pod uticajem malikitske doktrine, nastao je običaj da vrednost *džihaza* mora biti identična iznosu *mehra* datog unapred (p. 28).

⁴⁵ El-Nimr R., 1996: 99.

⁴⁶ Bušatlić H. A., 1926: 28.; Da je *mehr* definitivno ženina svojina potvrđuje i Šacht (*Schacht*): *If the husband sends something to his wife and she claims it was a gift, but he claims it was a payment of mahr, the presumption operates in his favor because it is he who transfers the ownership.* – Schacht J., 1966: 192.

Mehr je mogao biti tačno određen pri sklapanju bračnog ugovora (*mahr musamma, specified dower*)⁴⁷, ali je tokom braka muž mogao uvećavati njegov iznos.⁴⁸

Šerijatsko pravo nastojalo je da odredi donju granicu, minimum *mehra* koji je muž morao da isplati svojoj supruzi. Uglavnom, prihvaćeno je shvatanje rane hanefitske škole da taj minimum iznosi deset dirhama⁴⁹, mada je malikitska škola tvrdila da se može dati i manji *mehr* (tri dirhema).⁵⁰ Šiiti, koji inače ne određuju minimalni iznos *mehra*, su stali na stanovište da njegova vrednost ne može preći 500 dirhama.⁵¹ Ukoliko *mehr* nije bio tačno određen, bilo je uobi-

⁴⁷ Shaham R., 1997: 28: *The only intervention of the Egyptian statutory legislation with regard to dower was in Article 19 of the 1929 Law, which specifies that if a couple differs about the amount of the specified dower, the burden of proof rests with the wife. If she is not able to establish her version, the husband's version is accepted under oath, unless the sum he claim is below the proper dower, which then holds.*

⁴⁸ Verma B. R., 1968: 132.

⁴⁹ Idem. 135: *The question of the value of 10 dirhams is a matter of uncertainty. In fact dirhams of several descriptions seem to have been current at different places. The value has not been finally decided... The value is still uncertain. But it is a silver coin containing 2.97 grammes of silver and the best course would seem to be to calculate the value according to the price of silver of that quantity.*; Lane E. W., *The Modern Egyptians*: 86-7.; Schacht J., 1966: 167.

⁵⁰ U *Al-Muwatta...*(28. 3. 11.) Malik ibn Anas određuje: *I do not think that woman should be married for less than a quarter of a dinar. That is the lowest amount for which cutting off the hand is obliged.*; Schacht J., 1953: 107.; Fyzee A. A. A., 1955: 112-3.; Coulson N. J., 1964: 40.; Verma B. R., 1968: 134-5.; Videti i *The Mahr (Dowry)*, <http://www.java-man.com>; Maudoodi M. A. A'A., *The Laws of Marriage and Divorce in Islam*, 75-6.

Fyzee A. A. A., 1955. 116-7.; Verma B. R., 1968: 133-4.; Sudovi u Indiji vodili su računa o kastinskoj pripadnosti supružnika kada su se bavili pitanjima visine mehra: *In the case of Ekram Hussain v. Ali Hussain, reported in 17 Pat. L. T. 423, it was held by this Court that the customary dower in Bihar among Mohhamedans of good class is forty thousand rupees.*; Suniti ne određuju gornju granicu mehra: *Hazrat Omar once planned to set a limit. Learning of this, a woman came to him and cited the Quranic verse: 'Even if you have given one of the women a huge amount of dowry, do not take back anything'. Hearing this Hazrat Omar exclaimed: 'The Woman was correct and the man mistaken'. – navedeno prema Maudoodi M. A. A'A., *The Laws of Marriage and Divorce in Islam*: 75.; Videti i Begović M., 1936: 85.; El-Kardavi J., 1989: 44.; Hiti F., 1988. 226-227: *Aiša se tri puta udavala. Kada je Muhamed uzimao za ženu za nju je dao 50, po Ibn Hišamu 400 dirhema. Kada se drugi put udavala mehr koji je platio Musa'b ibn al-Zubaya iznosio je 1 000 000 dirhema, koliko je dao i za drugu ženu, čuvenu lepoticu Medine, Sukaynu, unuku Alija.*; Kada je drugi pravoverni halifa, Umar ibn al Hattab, zatražio ruku Alijeve kćeri, morao je za nju da plati 40 000 dirhama. – Hiti F., 2004: 31.; Međutim, usled inflacije *mehra* i troškova venčanja, u imućnijim arapskim zemljama, koji su ponekad premašali svotu od 70.000\$, u Ujedinjenim Arapskim Emiratima je 1997. godine*

čajeno da on mora biti doličan (*mahr al-mithl, mahr proper, fair mahr, mahr d'usage*). Pri određivanju pristojnog *mehra*, najčešće se vodilo računa o nekoliko okolnosti: a. o položaju nevestine porodice, b. o kvalitetima buduće supruge, c. o iznosima *mehrova* datih njenim udatim sestrama, d. o statusu samog mladoženje.⁵²

Kasnije se pojavila još jedna podela *mehra*. On je mogao biti: a. *trenutni* (*prompt*), dat odmah u trenutku sklapanja braka, odnosno, bez odlaganja, u onom momentu čim ga zatraži žena, ili b. *odloženi* (*differed*), koji je opet mogao biti: 1. vezan za protek tačno određenog vremena, posle kojeg je morao biti isplaćen, 2. vezan za nastupanje tačno označenog događaja, ili 3. vezan za prestanak braka, što je i bio najčešći slučaj.⁵³ Samo ovaj poslednji oblik odloženog *mehra* može se izjednačiti sa evropskim *dower*-om, jer su i jedan i drugi ostajali u rukama muževa sve do prestanka braka i imali su isključivu ulogu ženinog obezbeđenja.⁵⁴ Takav odloženi *mehr* predstavljao je najpovoljniju varijantu za muža i vremenom se pri sklapanju braka ženi davao samo simbolični iznos *mehra*, dok je njegov najveći deo morao da čeka neizvesni prestanak braka. Time je izigrano slovo *Kur'ana*, baš kao što je fiktivnom dvostrukom kupoprodajom zaobidena zabrana uzimanja kamata među muslimanima. Hanefitska škola je zauzela stav da činjenica da *trenutni mehr* nije isplaćen, ne daje pravo ženi da zahteva poništavanje braka.⁵⁵ Time je praktično omogućeno da se *trenutni mehr* preobrati u *odloženi*. Ovo je po ženu imalo samo jednu dobru stranu, pošto *pod ovakvim uslovima muž lakše pristaje da ugovori visoki mehr, jer samo neznatni deo od toga mora isplatiti ženi u času venčanja, dok se ostatak pretvara u tražbinu koju treba u principu platiti po prestanku braka.*⁵⁶

propisano da ukupan iznos *mehra* ne sme biti veći od 5450\$ – *Weddings Won't Cost \$ 70,000 Anymore*, <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/970930/>; Visinu *mehra* – ograničio je i Jemen 1974. godine, ali je on nastavio da raste i dalje, jer su bogatiji ljudi ignorisali slovo zakona. – Molyneux M., 1991: 260-263.; Mogadham M. V., 1993: 87.; Inflacija *mehra* u arapskom svetu dovodi do toga da muškarci sve kasnije sklapaju brak, jer su im potrebne godine odricanja da bi skupili dovoljan iznos. – Fargues P., 1986: 341.; Sa druge strane, u neke islamske zemlje, poput Tunisa, probio se i običaj davanja miraza koji tera mnoge Tunizanke da se ne udaju dok same ne obezbede miraz *pošto novac određuje bračni status*. – Radisavljević G., 1997: 15..

⁵² Sladović E., 1925: 92-3.; Verma B. R., 1968: 138-9. Kod Šiita, *mehr* se određivao u skladu sa plemenitim poreklom mladine porodice, lepotom mlade i uobičajenim iznosima *mehrova* već davanih njenim rođakama.; Paidar P., 1997: 109.; Videti i čl. 1091 Iranskog *Civil Code* iz 1928. godine.

⁵³ Idem. 145.; Videti i Fyze A. A. A., 1955: 117-8.

⁵⁴ O sličnostima i razlikama između *mehra* i *dower*-a (*douaire*) više – Amirian A.-M., 1938: 201-2.; Goody J., 1990: 376.

⁵⁵ Shaham R., 1997: 27.

⁵⁶ Begović M., 1936: 86.

Bez obzira na to, ovakav *mehr* je bio u suštini veoma nepovoljan po ženu, jer je ona rizikovala da ga ni u slučaju prestanka braka ne dobije, pošto je bio izjednačen sa svim ostalim dugovima muža i, po slovu šerijatskog prava, nije spadao u privilegovane dugove zaštićene zakonskom hipotekom ili kakvom drugom zakonom predviđenom zalogom.⁵⁷ Naravno, bračnim ugovorom je moglo biti predviđeno da muž pruži garanciju isplate *mehra* ili u nekom kasnijem trenutku, muž je mogao da svojoj ženi položi obezbeđenje. Ukoliko bi se u udovičnoj savesnoj državini naše stvari njenog muža, po prestanku braka, ona je imala pravo da ih zadrži sve dok ne dobije svoj *mehr*, ali nije imala pravo da ih otuđi i da se naplati iz njihove vrednosti.⁵⁸ Rok za podizanje tužbe za isplatu *mehra* iznosio je tri godine od dana prestanka braka.⁵⁹

Bez obzira da li ga žena uopšte zatraži tokom braka, pravo na isplatu *mehra* prelazilo je na njene naslednike.⁶⁰ Doduše, žena je imala pravo da se odrekne *mehra*, ali samo po prestanku braka i u tom slučaju su naslednici gubili pravo da zahtevaju njegovu isplatu nakon njene smrti.

Naravno, nisu se svi muslimani dosledno pridržavali šerijatskih propisa. Običaji sredine, drevna tradicija i specifične okolnosti prilagođavale su islam sebi, a ne obrnuto. Malajski brak prava je smeša šerijatskog pravila i *adata*, običajnog prava.⁶¹ U Istočnoj Africi živi veliki broj Azijata koji su potomci poklonika hinduizma preobraćenih na islam, koji su asimilovali hindu običaje i praksu u svoju verziju islama.⁶²

⁵⁷ Begović M., 1933b: 383-4.; Fyzee A. A. A., 1955: 112 i 118.; Verma B. R., 1968: 148-9.; Paidar P., 1997: 299.; Holt C., 1995: 107.

⁵⁸ Fyzee A. A. A., 1955: 119-120.; Verma B. R., 1968: 155-162. Govoreći o prirodi ovog pridržavanja on primećuje: (i) *It is a creature of Mohhamedan law and was the only lien recognised by Indian courts*, (ii) *It may in some cases be presumed that the widow is in possession of the husband's property in lieu of dower*, (iii) *it can arise only if possession is obtained lawfully and without force or fraud...*, (iv) *It is not a charge or a mortgage, although it has some similarity*.

⁵⁹ Sardar A. S., 1999: 154.

⁶⁰ Verma B. R., 1968: 150.

⁶¹ Sheridan L. A., 1961: 375-6: *The belanja (i.e., marriage expenses of varying amounts depending on the status of the man) is handed over to the bride's parents. Adat (custom) decrees a series of payments in cash or in kind by the man to his bride's relations which may continue until the birth of the first child. These payments formerly included the mas kawin, the bride wealth (i.e., the series of payments originally made to the bride's parents but now paid to the bride and fixed by custom at twenty-two dollars and fifty cents). Nowadays the mas kawin has taken the place of the mah...*; Na Baliiju se ovaj dar zove *meskawī*. – Barth F., 1993: 46.

⁶² Thobani H. A., 1984: 54-6.

Običaji mnogih islamskih zemalja nisu dopuštali kćerima da nasleđuju, naročito nepokretnosti, iako im je islam to pravo dao.⁶³ Neke islamske zajednice su praktikovale endogamni brak da bi sačuvale ženska nasledstva.⁶⁴

Iako je islam proklamovao bračni režim stroge odvojenosti dobara, na Javi, bračni par i dalje, u skladu sa običajima na ovom ostrvu, praktikuje režim zajednice dobara koji uvažavaju i šerijatski sudovi.⁶⁵

Ponekad i samo šerijatsko pravo upućuje na običaj. *Ahkamu šerija (§73 i §181)* kadiji nalaže da vodi računa o mesnim običajima kada se radi o rokovima isplaćivanja *mehra* i određivanju ženinog izdržavanja.⁶⁶ Isto tako običajima se pridavao značaj i kada se određivala forma i visina isplate *mehra*.⁶⁷

U modernom Egiptu, nije redak slučaj da se porodice mladoženje i neveste dogovore da pri zvaničnom sastavljanju bračnog ugovora pred matičarem (*ma'dhūn shar'i*), bude naveden raskošan iznos *mehra* (*mahr al-sum'a*, 'dower of reputation', odnosno *mahr al-'alāniyya*, 'public dower'), dok je pravi iznos *mehra* (*mahr al-sirr*, 'secret dower') daleko niži i on se upisuje u privatni dokument ovih porodica.⁶⁸

U mnogim društvima koja su se tvrdokorno pridržavala kupovine neveste, prihvatanjem islama ništa se nije promenilo, osim što je *mehr* jednostavno samo preuzet kao naziv za plaćenu cenu koja se i dalje davala nevestinom ocu, baš kao i u preislamskoj Arabiji.⁶⁹

⁶³ Coulson N. J., 1964: 137.; Rosenfeld H., 1966: 66-68.; Goody J., 1973: 27-28.; Maher V., 1984: 126-127.; Kandiyoti D., 1991: 32.; Moghadam M. V., 1993: 210.; Marsot A. L. A.-S., 1996: 35.; Yamani M., 1996: 3.; Paidar P., 1997: 298.

⁶⁴ Fargues P., 1986: 351: U Tunisu je poznata izreka koja opravdava endogamiju: 'Why water the jujube tree? The olive tree has prior claim to the water!'; Keddie R. N., 1991: 4.

⁶⁵ Coulson N. J., 1964: 138: *In Java, the customary regime of common ownership of acquisition by husband and wife gained recognition in the Sharia' courts by the fiction that a commercial partnership (shirka) existed between the spouses, a device which allowed the courts to apply, inter alia, the customary rule that a wife was entitled on divorce to claim from the husband 1/3 of their joint earnings.*; David R., Brierley J. E. C., 1978: 434.

⁶⁶ Navedeno prema – Begović M., 1934: 32, fn.5.

⁶⁷ David R., Brierley J. E. C., 1978: 433.; Ammar H., 1998: 194.

⁶⁸ Shaham R., 1997: 29 i 34-35.

⁶⁹ Read J. S., 1968: 282: *In some African Muslim families in Kenya confusion has arisen with customary law practices, and often mahari in fact approximates more to the traditional African 'bride-price' than to the Islamic concept – for example, being paid to the bride's father.*; Chelhod J., 1971: 105-106.; Kisljakov N. A., 1959: 154-155.; Isti, 1977: 71.; Gadžieva S. Š., 1979: 70.; Davis S. S., 1983: 29.

Druge sredine, prihvatajući, doduše, *mehr* baš kako Alah nalaže, vremenom su razvile razmenu darova pri sklapanju braka i orodavanju dve porodice, i tako je možda i pod uticajem Zapada, u islamski brak ušao i miraz.⁷⁰

Poslednjih decenija u pojedinim muslimanskim zemljama, žene dižu svoj glas i polako kidaju veze sa tradicijom i zastarelim odredbama šerijatskog prava koje ih i dalje drže u neravnopravnom položaju u odnosu na njihove muževе. Tako je sredinom osamdesetih godina XX veka, Indiju, naročito njen muslimanski živalj, uzburkao do te mere da je upleo i politiku sve do državnog vrha, čuveni slučaj *Shah Bano*, slučaj žene koja je umesto povraćaja *mehra* pri razvodu braka zatražila da joj sud dosudi pristojno izdržavanje, što je Visoki sud Madije Pradeš i učinio, a Vrhovni sud, u žalbenom postupku, osnažio.⁷¹

6. Na kraju, valja istaći da se na primeru *mehra* može videti i sav značaj postojanja teorijskog okvira vezanog za brak i sva važnost definisanja iznijan-siranih kategorija i vrsta bračnih davanja. Da udruženim snagama etnologija/antropologija i pravna istorija nisu u mogućnosti da to učine, da takve kategorije ne postoje, onda bi se uopštavanjem izvedenim na nivou samo jedne kulture, na primer, mogao steći potpuno pogrešan utisak o karakteru braka i bračnih davanja unutar te kulture. Tako bi se, recimo, na primeru Arabije, mogao izvesti zaključak o nepromenljivosti arabljanskog braka, jer bi se moglo tvrditi da tokom celokupne njene istorije na njenom tlu postoji samo jedna vrsta braka (bar kada su u pitanju bračna davanja koja ga prate) – brak plaćanjem *mehra*. Međutim, kao što smo videli, brak u Arabiji prošao je veliki evolutivni put na kojem su se smenjivale različite vrste braka, od braka kupovinom neveste (kod kojeg je *mehr* imao ulogu kupovne cene), preko braka plaćanjem *nevestnine* (isti naziv *mehr* upotrebljen za novi, islamom uvedeni vid bračnog davanja), do braka uz obećanje *oproštajnog dara* (i dalje – *mehr*). Istovremeno, ovaj primer pruža nam dodatno opravdanje za uvođenje novih pojmova – *nevestnine* (*bridewealth*) i *oproštajnog dara* – u terminologiju bračnih davanja.

Literatura

- Abdullah J. Hussaina, Hamza Ibrahim
2003. Women and Land in Northern Nigeria: The Need for Independent Ownership Rights, in Muthoni Wanyeki L. (ed.), *Women and Land in Africa*
Ahmed Leila
1992. *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, Chelsea

⁷⁰ Mohd Said R., *The Malay Wedding*, <http://www.pointpub.com/kampungnet/wed.html>
; Dragadze T., 1994: 157.; Elahi K. M., 1993: 87-8.; Mir-Hosseini Z., 1994a: 74-5, 108-9 i 175.; Fernea E. W., 1998: 53.; Shaheed F., 1995: 84.

⁷¹ O ovom slučaju više – Khory R. K., 1993: 123-7.; Kozlowski C. G., 1993: 86-87.

- Amirian A.-M.
1938. *Le mariage en droits iranien et musulman comparés avec le droit français*, Paris
Ammar Hamed
1998. *Growing up in an Egyptian Village-Silwa, Province of Aswan*, London
Anderson Norman
1980. Islamic Family Law in International Encyclopedia of Comparative Law, vol. IV, ch.11, Tübingen, The Hague, Boston, London
Arrighi G.
1968. Le droit de la famille au Sénégal, dans M'Baye K. (ed.), *Le droit de la famille en Afrique noire et a Madagascar*
Bakić Vojislav, Popović Milan
1978. Bračni imovinski režim, u Stanković O., Perović S., Trajković M., *Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada*, I
Barth Frederik
1975. Economic Spheres in Darfur, in Firth R. (ed.), *Themes in Economic Anthropology*
1993. *Balinese Worlds*, Chicago, London
Begović Mehmed
1932. Brak u Arabiji pre islama, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XLII
1933a. O izvorima šerijatskog prava, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XLIII, 1-2
1933b. Značaj mehra (venčanog dara) u šerijatskom pravu, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XLIII, 5
1934. O adopciji u šerijatskom pravu, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XLVI, 1-2
1935. O reformama porodičnog prava muslimana u Egiptu, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XLVIII, 6
1936. *Šerijatsko bračno pravo*, Beograd
1938. Položaj žene i ženskih srodnika u šerijatskom naslednom pravu, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, LIV, 5
Birket – Smith Kaj
1960. *Putovi kulture*, (prevod s nemačkog Z.Golob), Zagreb
Bonate Liazzat
2003. Women's Land Right in Mozambique: Cultural, Legal and Social Context, in Muthoni Wanyeki L. (ed.), *Women and Land in Africa*
Bossen Laurel
1988. Toward a Theory of Marriage: The Economic Anthropology of Marriage Transactions, *Ethnology*, vol. XXVII, no. 2, April
Bousquet G.-H.
1963. *Le droit musulman*, Paris
Burrows Millar
1938. *The Basis of Israelite Marriage*, New Haven
Bušatlić Hafiz Abdulah
1926. *Porodično i nasljedno pravo muslimana*, Sarajevo
Chelhod Joseph
1971. *Le droit dans la société bédouine*, Paris
Cohen Boaz
1966. *Jewish and Roman Law*, I–II, New York
Collier Fishburne Jane, Yanagisako Sylvia Junko (eds.)

1987. *Gender and Kinship*, Stanford
Collier Fishburne Jane
1988. *Marriage and Inequality in Classless Societies*, Stanford
Collier Fishburne Jane
1997. *From Duty to Desire*, Princeton
Collier Fishburne Jane & Rosaldo Z. Michelle
1989. Politics and Gender in Simple Societies in Ortner S., Whitehead H. (eds.), *Sexual Meanings*
Coulson N. J.
1964. *A History of Islamic Law*, Edinburgh
Crémazy Laurent
1878. Le droit musulman dans l'Inde française, *Revue historique de droit français et étranger*, 2
Čiplić Bogdan
1930. O ženidbi i udadbi u srednjem Potisju, *Glasnik Etnografskog muzeja* V, Beograd
Daresté Rodolphe
1902. *Nouvelles études d'histoire du droit*, Paris
David Réne, Brierley John E. C.
1978. *Major Legal Systems in the World Today*, New York
Davis S. Susan
1983. *Patience and Power: Women's Lives in a Moroccan Village*, Cambridge
Diamond A. S.
1971. *Primitive Law – Past and Present*, London
Dingelsted Victor
1891. *Le régime patriarcal et le droit coutumier des Kirghiz*, Paris
Dokušec Stjepan
- 1933a. Svatovski običaji – Lupoglav, srez Dugoselo, *Vjesnik Etnografskog muzeja* u Zagrebu, I, 1-2
Dragadze Tamara
1994. Islam in Azerbaijan: The Position of Women, in El-Solh Camillia Fawzi, Mastrobrody Judy (eds.), *Muslim Women's Choices*
Đuričić Milutin
1994. *Običaji i verovanja Albanaca*, Beograd
El-Kardavi Jusuf
1989. *Islamsko pravo*, (prevod s arapskog S. Smajkić), Sarajevo
El-Nimr Raga'
1996. Women in Islamic Law, in Yamani M., Allen A. (eds.), *Feminism and Islam: Legal and Literary Perspectives*
Elahi K. Maudood
1993. Gender Relations in Rural Bangladesh: Aspect of Differential Norms About Fertility, Mortality and Health Practices, in Momsen J. H., Kinnaird V. (eds.), *Different Places, Different Voices*
Erlich St. Vera
1978. *U društvu s čovjekom*, Zagreb
Fakhro Munira
1996. Gulf Women and Islamic Law, in Yamani M., Allen A. (eds.), *Feminism and Islam: Legal and Literary Perspectives*

- Fargues Philippe
1986. The Arab World: The Family as Fortress, in Burguière A. etc., *A History of the Family*, II
- Fernea Elizabeth Warnock
1998. *In Search of Islamic Feminism*, New York
- Fielding J. William
1961. *Strange Customs of Courtship and Marriage*, London
- Filakovac Ivan
1906. Ženidba (narodni običaji u Retkovcima), *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, XI
- Fyzee Asaf A. A.
1955. *Outlines of Muhammadan Law*, London
- Gadžieva S. Š.
1979. *Očerki istorii semii i braka u Nogaicev; XIX-načalo XX v.*, Moskva
- Gamboa J. Melquiades
1969. *An Introduction to Philippine Law*, New York
- Goody Jack
1973. Bridewealth and Dowry in Africa and Eurasia, in Goody J., Tambiah S. J. (eds.), *Bridewealth and Dowry*
- Goody Jack
1990. *The Oriental, the Ancient and the Primitive*, Cambridge
1994. *The Development of the Family and Marriage in Europe*, Cambridge
- Hamidullah Muhammed
1982. *Uvod u islam*, (prevod s engleskog S. Berberović), Sarajevo
- Hiti Filip (Hitti)
1988. *Istorija Arapa*, (prevod s engleskog P. Pejčinović), Sarajevo
2004. *Tvorci arapske istorije*, Beograd
- Holt Chris
1995. *Divorced at Ten*, "Marie Claire", UK, April
- Hughes Diane Owen
1978. From Brideprice to Dowry in Mediterranean Europe, *Journal of Family History*, III, 3
- Jaski Bart
1996. Marriage Laws in Ireland and on the Continent in the Middle Ages, in Meek C. E., Simms M. K. (eds.), *The Fragility of Her Sex?*
- Kajmaković Radmila
1959-1961. Ženidbeni običaji, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, XIV-XVI
- Karanović Zoja
1993. Svadbeni ritual kao postupak sankcionisanja i potčinjavanja moći žene, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, XLII
- Karčić Fikret
1987. *Istorija šerijatskog prava*, Sarajevo
- Keddie R. Nikki
1991. Introduction: Deciphering Middle Eastern Women's History, in Keddie R. N., Baron Beth (eds.), *Women in Middle Eastern History: Shifting Boundaries in Sex and Gender*

- Khory R. Kavita
1993. The Shan Bano Case: Some Political Implications, in Baird R. (ed.) *Religion and Law in Independent India*
- Kirkpatrick Clifford
1955. *The Family as Process and Institution*, New York
- Kisljakov N. A.
1959. *Semia i brak u Tadžikov*, Moskva – Leningrad
- Kisljakov N. A.
1977. *Nasledovanie i razdel imušestva u narodov srednei Azii i Kazahstana (XIX-nadžalo XX v.)*, Leningrad
- Kjellström Rolf
1973. *Eskimo Marriage*, Lund
- Klapisch-Zuber Christiane
1990. *La maison et le nom – Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, Paris
- Kozlowski C. Gregory
1993. Muslim Personal Law and Political Identity in Independent India, in Baird D. R. (ed.), *Religion and Law in Independent India*
- Landes Ruth
1969. *The Ojibwa Woman*, New York
- Lane Edward William
-, *The Modern Egyptians*, London
- Lilek Em.
1898. Ženidba i udadba u B i H, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, X, 1
- Lowie H. Robert
1966. *Social Organization*, London
- Maher Vanessa
1984. Work, Consumption and Authority within the Household: A Moroccan Case in Young K., Wolkowitz C. and Mc Cullagh R. (eds.), *Of Marriage and the Market*
- Maine Henry Sumner
1875. *Lectures on the Early History of Institutions*, London
- Maj Malgorzata
1987. Prilog analizi obrednog dara, (prevod sa poljskog Danilka Đurišić), *Etnoantropološki problemi*, 2
- (Imam) Malik Ibn Anas
1989. *Al-Muwatta of Imam Malik Ibn Anas (The First Formulation of Islamic Law)*, (translated by A. Abdurrahman Bewley), London
- Marsot Afaf Lutfi Al-Sayyid
1996. Entrepreneurial Women in Egypt, in Yamani M., Allen A. (eds.), *Feminism and Islam: Legal and Literary Perspectives*
- Maudoodi Maulana Abdul A'Ala
-, *The Laws of Marriage and Divorce in Islam*, (translated by Ahmed F.), Safat, Kuwait
- Mayer Ann Elizabeth
1995. Rhetorical Strategies and Official Policies on Women's Rights: The Merits and Drawbacks of the New World Hypocrisy in Afkhami M. (ed.), *Faith and Freedom: Women's Human Right in the Muslim World*

- Mir-Hosseini Ziba
1994a. *Marriage on Trial – A Study of Islamic Family Law – Iran and Morocco Compared*, London, New York
1994b. Strategies of Selection: Differing Notions of Marriage in Iran and Morocco, in El-Solh C. F., Mabro J. (eds.), *Muslim Women's Choices*,
Moghadam M. Valentine
1993. *Modernizing Women*, Boulder, London
Mohd Said Rozita
The Malay Wedding <http://www.pointpub.com/kampungnet/wed.html>
Molyneux Maxine
1991. The Law, the State and Socialist Policies with Regard to Women: The Case of the People's Democratic Republic of Yemen 1967-1990, in Kandiyoti D. (ed.), *Women, Islam and the State*
Muthoni Wanyeki L. (ed.)
2003. *Women and Land in Africa*, London, New York, Cape Town
Naqavi Sayyid Ali Reza
1971. *Family Laws of Iran*, Islamabad
Nash Jill
1981. Sex, Money and the Status of Woman in Aboriginal South Bougainville, *American Anthropologist*, vol. 8, no. 1, Feb.
Nicholson J. Linda
1986. *Gender and History*, New York
Nikolić Vidosava
1958. Srpska porodična zadruga u metohiskim selima, *Glasnik Etnografskog instituta*, VII
Ovidije
1973 *Umijeće ljubavi*, (prevod sa latinskog T. Ladan), Zagreb
Paidar Parvin
1997. *Women and the Political Process in Twentieth-Century Iran*, Cambridge
Pantelić Nikola
1967. Svadbeni običaji u Jadru, *Glasnik Etnografskog muzeja* u Beogradu, 30
Prevod značenja Kur'ana, preveo B. Korkut, Sarajevo, 1984
Prohić Ali-Riza
1925. Bračno-imovinski odnošaji muslimana, *Gajret*, 7
Pruvost L.
1970. La dot dans le Code de statut personnel tunisien, *Institut des belles lettres arabes*, Tunis, 126
Radisavljević Gordana
1997. Tunis: Bez miraza nema udaje, *Politika*, 21.1.
Rakić Ruža
1933. Svatovski običaji jugoslovenskih naroda – Donja Dolina (kod Bosanske Gradiške), *Vjesnik Etnografskog muzeja* u Zagrebu, I, 1-2
Raulin H.
1968. Le droit des personnes et de la famille en Côte d'ivoire, dans M'Baye K. (ed.), *Le droit de la famille en Afrique noire et à Madagascar*

- Read J. S.
1968. Family Law in Kenya, dans M'Baye K. (ed.), *Le droit de la famille en Afrique noire et a Madagascar*
- Rheinstein Max, Glendon Mary Ann
1980. Interspousal Relations, in International Encyclopedia of Comparative Law, vol. IV, ch.4, Tübingen, Alphen a/d Rijn
- Rosenfeld Henry
1960. On Determinants of the Status of Arab Village Women, *Man*, LX, May
- Sangree H. Walter
1969. *Going Home to Mother: Traditional Marriage among the Irigwe of Benue-p-lateau State, Nigeria*, *American Anthropologist* 71 (6):1046-1056
- Sardar Ali Shaheen
1999. *Gender and Human Rights in Islam and International Law*, The Hague, London, Boston
- Schacht Joseph
1953. *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford
1966. *An Introductions to Islamic Law*, Oxford
- Schlegel Alice
1988. Marriage Transactions: Labor, Property, Status, *American Anthropologist*, 90
- Shaham Ron.
1997. *Family and the Courts in Modern Egypt*, Leiden, New York, Köln
- Sheridan L. A.
1961. *Malaya and Singapore*, London
- Siddiqui Mona
1996. "Law and the Desire for Social Control: As Insight into the Hanafi Concept of Kafa'a with Reference to the Fatawa 'Alamgiri (1664-1672), in Yamani M., Allen A. (eds.), *Feminism and Islam: Legal and Literary Perspectives*
- Sladović Eugen
1925. *Ženidbeno pravo*, Zagreb
1926. *Islamsko pravo u Bosni i Hercegovini*, Beograd
- Sleptsov A. Platon
1995. Marriage Customs of the Yakuts (Sakha), in Balzer M. (ed.), *Culture Incarnate – Native Anthropology from Russia*
- Spevec F. J.
1887-88. *Ženitbeno imovinsko pravo*, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu*, god. XIII-XIV
- Strathern A. J.
1980. The Central and the Contingent: Bridewealth Among the Melpa and the Wiru, in Comaroff J. L. (ed.), *The Meaning of Marriage Payments*
- Šeta Ferhat
1985. *Islamski brak*, Sarajevo
- Tambiah S. J.
1973. Dowry and Bridewealth and the Property Rights in Goody J., Tambiah S. J.(eds.), *Bridewealth and Dowry*
"The Mahr (Dowry)" <http://www.java-man.com/Pages/Marriage/Marriage06.html>
- Thobani H. Akbarali
1984. Asians of East Africa, in Weekes V. R. (ed.), *Muslim Peoples*

- Thomas L.-V.
1968. La parenté au Sénégal, dans M'Baye K., *Le droit de la famille en Afrique noire et à Madagascar*
- Tugby J. Donald
1959. The Social Function of Mahr in Upper Mandailing, Sumatra, *American Anthropologist*, vol. 61, No. 4
- Van Rouveroy van Nieuwaal E. A. B.
1976. *A la recherche de la justice*, Leiden
- Verma Babu Ram
1968. *Mohammedan Law in India & Pakistan*, Allahabad
- Watson Helen
1994. Separation and Reconciliation: Marital Conflict among the Muslim Poor in Cairo, in El-Solh Camillia F., Mabro J. (eds.), *Muslim Women's Choices*
"Weddings Wont's Cost \$70,000 Anymore"
ArabicNews.com
<http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/970930/1997093040.html>
- Westermarc Edward
1921. *The History of Human Marriage*, vol. II, London
"Woman in Islam: Marriage in Islam"
<http://www.jamaat.org/islam/WomanMarriage.html>
- Yamani Mai
1996. Introduction, in Yamani M., Allen A. (eds.), *Feminism and Islam: Legal and Literary Perspectives*
- Yaron Reuven
1971. The Mesadah Bill of Divorce, *Studi in onore di Edoardo Volterra*, VI, Milano
- Zambrzycka – Kunachowicz Anna
1987. Kulturna funkcija dara, *Etnoantropološki problemi*, 2

Vojislav Stanimirović

The term *nevestnina* – A contribution to the terminology of matrimonial gift giving

This essay attempts to bring more order to terminology of matrimonial gift giving – the ever more complicated area in the past couple of decades. Furthermore, it reaffirms the idea of the evolution of matrimonial gift giving, and after many decades in which historians of law and ethnologists focused their research on particularities of matrimonial gift giving in certain cultures and epochs, points out the need of their systematization.

Connecting history of law with ethnology, the author offers more precise references of the term brideprice, giving it back its usability, linking it with all the matrimonial gift givings the groom's side presents to the bride's father who possesses the exclusive authority to handle it as he pleases.

On the other hand, the paper emphasizes the unjust disregard and neglect of another type of matrimonial gift giving in science, or perhaps its erroneous definitions by some authors. Namely, all those matrimonial gift giving from the groom's side directly or indirectly intended for the girl herself. Girl's father no longer controls the matrimonial gift giving and he bestows most or all of it to the girl on the wedding. It is what girl brings into marriage under the veil of trousseau, and later partially of dowry. Later on, these symbolic matrimonial gift givings were no longer given to girl's father not even symbolically, but rather went straight into her hands. These new matrimonial gift givings can no longer be assigned to a category of buying the bride, while the term *indirect dowry* proposed by Goody is inappropriate for it creates a false picture of these matrimonial gift givings. That is why, in the absence of an appropriate name, the author took the liberty of coining the term *nevestnina* to cover both aspects of these matrimonial gift-giving. The term *bridewealth* used in the English speaking areas to replace the politically incorrect term *brideprice* is proper for the term *nevestnina*. For the later variation of this matrimonial gift-giving author suggested the expression *farewell gift*.

The author illustrated the evolution of this matrimonial offering by Arabic *mehr*. It is by this example that the importance of theoretical framework of any matrimonial gift-giving analysis is pointed out, because *mehr* had three forms throughout its history keeping its name in the process. In addition, the necessity of an extensive cooperation between ethnology and history of law is also underlined, for only by exchange and synchronization of the results achieved, by respecting both views of the history of marriage more quality abstractions can be done, so a more gradual and a more precise picture of the evolution of matrimonial gift-giving can be presented.

Vojislav Stanimirović

La notion de *nevestnina* : Contribution à la terminologie utilisée dans le domaine des dons matrimoniaux

La présente étude représente une tentative d'introduire un certain ordre dans la terminologie utilisée dans le domaine des dons matrimoniaux, qui devient de plus en plus complexe au cours de ces dernières décennies. Par ailleurs, l'étude vise à réaffirmer l'idée d'une évolution des dons matrimoniaux. Les historiens du droit, les ethnologues et les anthropologues se sont focalisés, au cours de ces dernières décennies, sur la spécificité des dons matrimoniaux dans différentes cultures, à des époques différentes. Cette étude insiste, au contraire, sur la nécessité de procéder à une systématisation des résultats obtenus.

Combiner l'histoire du droit avec l'ethnologie et l'anthropologie permet de préciser la notion du *brideprice* (mot-à-mot: « le prix de la fille »), de la renforcer et de lui rendre sa valeur d'usage. Une telle approche permet d'établir un lien entre le *brideprice* et les dons matrimoniaux accordés par la famille du marié au père de la mariée, qui pouvait en disposer à sa guise.

Par ailleurs, cette étude relève un autre type de dons matrimoniaux qui a été injustement négligé, oublié, voire mal défini par un certain nombre d'auteurs. Il s'agit

des dons matrimoniaux accordés par la famille du marié et dont le destinataire, direct ou indirect, était la jeune fille elle-même. Ce type de don matrimonial ne pouvait être utilisé par le père de la mariée pour satisfaire à ses propres besoins; celui-ci était tenu de le remettre à la jeune fille, partiellement ou dans sa totalité, le jour où le mariage était conclu. Le don était apporté par la jeune fille sous forme de trousseau et, plus tard, sous forme de dot. A une époque plus tardive, on a même abandonné la pratique de remettre, symboliquement, le don au père de la mariée; la jeune fille le recevait directement. Ces nouveaux dons matrimoniaux ne sauraient être considérés comme relatifs à l'achat de la mariée; le terme « dot indirecte », proposé par Goody, n'est pas approprié puisqu'il en donne une fausse image. Aussi l'auteur prend-il la liberté de proposer, en l'absence de terme approprié, celui de *nevestnina* pour désigner à la fois les deux types de dons matrimoniaux. Ce terme représenterait un équivalent serbe du terme *bridewealth* utilisé par les anglophones pour remplacer celui de *brideprice*, stigmatisé comme politiquement incorrect. Pour désigner cette pratique à une époque plus tardive, l'auteur propose le terme de « cadeau d'adieu ».

L'évolution de ces dons matrimoniaux a été illustrée sur l'exemple du *mahr* arabe. Cet exemple permet de souligner l'importance d'un cadre théorique lorsqu'on procède à une analyse des dons matrimoniaux; en effet, au cours de son histoire, le *mahr* a trois fois changé de forme, sans changer de nom. Par ailleurs, l'auteur insiste sur l'importance d'une coopération étroite entre l'ethnologie et l'anthropologie, d'une part, et l'histoire du droit, d'autre part: seuls les échanges et l'harmonisation permettent d'élever la réflexion à un plus haut niveau d'abstraction et de fournir une image plus nuancée et plus précise de l'évolution des dons matrimoniaux.